

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

ДЕНИСЮК ІННА СЕРГІЇВНА

УДК 378:78-043.86 [781.65:785]

**ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ІМПРОВІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-
ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.02 – теорія та методика музичного навчання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник

доктор педагогічних наук, професор
ЩОЛОКОВА Ольга Пилипівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри педагогіки мистецтва і
фортепіанного виконавства.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
РЕБРОВА Олена Євгенівна,
Державний заклад “Південноукраїнський
національний педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського”,
завідувач кафедри музичного мистецтва і
хореографії;

кандидат педагогічних наук, доцент
ПАВЛЕНКО Олексій Миколайович,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя,
доцент кафедри інструментально-
виконавської підготовки.

Захист відбудеться “28” грудня 2017 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 27 листопада 2017 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. І. Паньків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Пошук нових прогресивних технологій навчання в галузі музично-педагогічної освіти, що відбувається на тлі реформування вищої школи України, методологічно ґрунтується на гуманістично-культуротворчій парадигмі, стратегічна мета якої – становлення особистості як творчого суб'єкта. У межах цього процесу відбувається якісний перехід від вчителя музики старого зразка – до формування фахівця якісно нової формації, який здатний передбачати зміни і своєчасно реагувати на них на високому професійному рівні. Йдеться, насамперед, про формування в майбутнього вчителя музики імпрровізаційної майстерності, що дозволяє забезпечити його професійну мобільність та конкурентоспроможність.

Завдяки поширенню форм вільного музикування, популяризації різноманітних естрадно-джазових жанрів та стилів, необхідним стало формування в музиканта нової техніки – імпрровізаційної. В її основі такі навички як гра на слух, здатність до вправної модуляції чи транспонування, вміння зіграти будь-яку музичну думку експромтом тощо. Таким чином, навички імпрровізації є невід'ємним атрибутом творчості музиканта, що свідчить про його рівень професіоналізму і майстерності.

Концептуальні основи, що виражають важливість формування творчої особистості вчителя музики, відображено в законах “Про освіту”, “Про Вищу освіту”. У цих документах підкреслюється необхідність підвищення якості освіти на інноваційному ґрунті, створення сучасного психолого-педагогічного та науково-методичного супроводу навчального процесу; удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів системи освіти. Така спрямованість загальної освітньої парадигми актуалізує потребу теоретико-методичної розробки проблеми формування навичок імпрровізації в майбутніх учителів музики в процесі інструментально-виконавської підготовки.

Теоретичні аспекти імпрровізації як наукового феномена стали предметом філософських (І. Бал, А. Веллмер, І. Тен та ін.) та педагогічних (О. Зудіна, Н. Сродних, В. Харькін та ін.) досліджень. Психологічні засади формування навичок імпрровізації в майбутніх учителів музики закладено в працях А. Брушлінського, Л. Бочкарьова, Є. Ільїна, О. Леонтьєва, Є. Назайкінського, В. Петрушина, С. Рубінштейна, Б. Теплова та ін. Для розв'язання окресленої проблеми важливе значення мали основні положення з питань інструментального виконавства і музичного навчання (О. Алексєєв, Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм, А. Бірмак, Л. Гінсбург, Й. Гофман, Н. Голубовська, М. Давидов, Г. Коган, К. Мартінсен, Г. Нейгауз, Л. Ніколаєв, С. Савшинський та ін.); з теорії музичного виховання (Є. Тімакін, Г. Шатковський, А. Шмідт-Шкловська, А. Яфальян та ін.), а також теоретико-методичні дослідження з питань педагогіки мистецтва (Н. Гузій, Н. Гуральник, А. Козир, О. Комаровська, О. Михайличенко, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, О. Реброва, О. Рудницька, О. Щолокова, О. Хижна, Д. Юник та ін.).

Упродовж останніх десятиліть спостерігається поява значної кількості наукових досліджень, дотичних до окресленої проблеми, а саме: навчання

джазової імпровізації (І. Бриль, Д. Бейлі, Е. Кунін, Д. Лівшиць, О. Маклігін, О. Павленко, К. Шпаковська, В. Шулін та ін.); теорії імпровізації (О. Баташев, Ю. Кінус, Л. Мун, С. Мальцев та ін.); виховання засобами імпровізації (Е. Брилін, Н. Гродзенська, Т. Дмитрієва, К. Шпаковська, В. Шацька, В. Усачьова та ін.). Однак, питання формування навичок імпровізації в майбутніх учителів музики залишаються недостатньо вивченими. Існуючі праці розкривають лише окремі аспекти зазначеної проблематики, які стосуються переважно джазової імпровізації, її виховних можливостей і впливу на особистість музиканта, в той час як змістова та практична складова окреслені лише частково.

Актуальність формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки посилюється низкою *суперечностей між*: зростаючими вимогами до професійної компетентності вчителя музики і недостатнім рівнем їх фахової підготовки; розвитком творчого потенціалу студентів та відсутністю практичного поля для його втілення; розширенням діапазону професійної діяльності і неготовністю майбутніх учителів до вільного музикування.

Отже, актуальність проблеми, її недостатня розробленість у теорії і практиці музичного навчання, наявність суперечностей і необхідність їх подолання зумовили вибір теми дисертаційного дослідження *“Формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження входить до плану наукової роботи кафедри педагогіки мистецтва та фортепіанного виконавства Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова і є складником науково-дослідної теми: “Теоретично-методичні основи удосконалення підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін”; науково-дослідної роботи лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України за темою: “Формування мистецьких уподобань учнів основної і старшої школи”. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 30.01.2014 р.) та узгоджено на засіданні бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 17.06.2014 р.)

Мета дослідження полягає в розробці, теоретичному обґрунтуванні, експериментальній перевірці педагогічних умов та методики формування навичок імпровізації у майбутніх учителів музики в процесі інструментально-виконавської підготовки.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Шляхом теоретичного аналізу наукових джерел з проблеми дослідження уточнити зміст поняття “музична імпровізація”, з'ясувати особливості її застосування у виконавській діяльності музиканта.

2. Розкрити сутність навичок імпровізації майбутнього вчителя музики, визначити їх зміст і компонентну структуру.

3. Обґрунтувати принципи та педагогічні умови формування навичок імпровізації в процесі інструментально-виконавської підготовки студентів мистецьких факультетів.

4. Визначити критерії й показники, а також схарактеризувати рівні сформованості навичок імпровізації у студентів мистецьких факультетів.

5. Розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування навичок імпровізації у процесі інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики.

Об'єкт дослідження – процес інструментально-виконавської підготовки студентів мистецьких факультетів.

Предмет дослідження – педагогічні умови та методика формування навичок імпровізації у процесі інструментально-виконавської підготовки студентів мистецьких факультетів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення з філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень та ін.); концептуальні ідеї з питань психології і педагогіки (Г. Балл, І. Бех та ін.), музичної психології (Л. Бочкарьов, О. Костюк, С. Мальцев, С. Науменко, В. Петрушин, Б. Теплов); основні засади теорії і методики музичної освіти (Е. Абдулін, Л. Арчажнікова, А. Козир, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Реброва, О. Рудницька, В. Черкасов, О. Щолокова), методики фортепіанного навчання і виховання (О. Алексєєв, Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм, А. Бірмак, Л. Гінсбург, Й. Гофман, Н. Голубовська, М. Давидов, Г. Коган, К. Мартінсен, Г. Нейгауз, Л. Ніколаєв, С. Савшинський, Є. Тімакін); основні положення теорії та практики імпровізації (І. Бриль, О. Баташев, Д. Бейлі, Е. Кунін, Ю. Кінус, С. Мальцев, О. Маклігін, О. Павленко, Д. Юник та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети дослідження використовувався комплекс **методів** педагогічного дослідження, зокрема: *теоретичні*: аналіз філософської, психологічної, педагогічної та мистецтвознавчої літератури для уточнення змісту поняття “музична імпровізація” та розкриття сутності імпровізації в концертному виконавстві музиканта; синтез, порівняння, класифікація та узагальнення теоретичних та емпіричних даних для визначення критеріїв і показників, обґрунтування педагогічних умов формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики в процесі інструментально-виконавської підготовки; аналіз змісту навчальних програм для студентів за напрямом підготовки “музичне мистецтво” для з'ясування репрезентативності завдань формування навичок імпровізації; *емпіричні*: анкетування, педагогічне спостереження, діагностичні завдання, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) для виявлення стану сформованості навичок імпровізації майбутніх учителів музики в процесі інструментально-виконавської підготовки й перевірки ефективності обґрунтованих педагогічних умов та розробленої методики; *статистичні методи* для кількісного аналізу і підтвердження вірогідності результатів експериментальної роботи.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* здійснено цілісний науковий аналіз проблеми формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки, на основі якого визначено критерії і показники навичок імпровізації; обґрунтовано педагогічні умови формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики в процесі інструментально-виконавської підготовки; розроблено і апробовано спеціальну поетапну методику формування навичок імпровізації, що ґрунтується на активізації пізнавальних процесів під час музично-виконавської діяльності музиканта.

- *уточнено* сутність понять: “музична імпровізація” як створення музики експромтом, безпосередньо, що реалізується в активній послідовності дій “чую-відчуваю-граю”; “імпровізаційність” як якісна характеристика процесу виконання, що створює ефект виконавської свободи музиканта на сцені; “імпровізаційно-результативна дія” як здатність музиканта до оперативної саморегуляції виконавської діяльності і власних психо-емоційних станів; “інструментально-виконавська свобода гри” як специфічна виконавська властивість, що реалізується на трьох рівнях – моторному, творчому, психологічному; зміст поняття “навички імпровізації майбутнього учителя музики” як особистісного новоутворення, що зумовлює його здатність створювати музику без попередньої підготовки, художньо-перетворювати її у процесі виконання і регулювати виконавський процес;

- *удосконалено* комплекс методів і прийомів формування навичок імпровізації у процесі інструментально-виконавської підготовки студентів;

- *подальшого* розвитку набули теоретичні та методичні засади фахової підготовки майбутніх учителів музики.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробці та апробації методики поетапного формування навичок імпровізації в майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки; розробці технологічного забезпечення у вигляді методичних рекомендацій та обґрунтуванні організаційно-методичної моделі формування імпровізаційних навичок й впровадження їх у навчальний процес вищих мистецьких закладів професійного спрямування.

Результати дослідження можуть бути використані викладачами спеціальних дисциплін у ВНЗ мистецького спрямування; в якості оновлення змісту програм навчальних дисциплін (“Концертмейстерський клас”, “Методика викладання гри на музичному інструменті”); в організації самостійної роботи студентів мистецьких факультетів ВНЗ; для науково-теоретичної та методичної підготовки вчителів музики у системі післядипломної освіти.

Основні результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в освітній процес Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/947 від 29.05.2017 р.); Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 111 від 19.06.2017 р.); Вінницького педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (довідка № 06/33 від 15.06.2017 р.); Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського (довідка № 1137/17 від 23.05.2017 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження пройшли апробацію на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних*: Міжнародна науково-методична конференція “Мистецька освіта у вимірах сучасності” (м. Київ, 2014 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція “Гуманістичні орієнтири мистецької освіти” (м. Київ, 2015 р.); XIII та XIV Міжнародні педагогічно-мистецькі читання пам’яті професора О. П. Рудницької (м. Київ, 2015, 2016 та 2017 рр.); Міжнародна науково-практична конференція “Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери” (м. Ніжин, 2016 р.); Друга Міжнародна науково-практична конференція “Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття” (м. Київ, 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція “Музичне мистецтво XXI століття – історія, теорія, практика” (м. Дрогобич, 2016 р.); I Міжнародна науково-практична конференція “Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи” (м. Баку-Ужгород-Дрогобич, 2016 р.); II Міжнародна науково-практична заочна конференція “Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії і практики” (м. Київ, 2016 р.); III Міжнародна науково-практична конференція “Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи” (м. Умань, 2016 року); III Міжнародна науково-практична конференція “Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття” (м. Київ, 2017 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція “Мистецька освіта XXI століття: виклики сьогодення” (м. Кропивницький, 2017 р.); *всеукраїнських*: Всеукраїнська науково-практична конференція “Особистісний розвиток дітей та молоді в інноваційно орієнтованому освітньому середовищі” (м. Київ, 2015 р.); VIII Всеукраїнська інтернет-конференція “Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів” (м. Умань, 2015 р.); V Всеукраїнська науково-практична конференція “Мистецька освіта в європейському соціокультурному просторі XXI століття” (м. Мукачеве, 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція “Теоретико-методологічні засади та світоглядні орієнтири національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді” (м. Київ, 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція “Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін” (м. Умань, 2017 р.); Всеукраїнському методологічному семінарі “Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри” (м. Київ, 2017 р.); звітних науково-практичних конференціях Інституту проблем виховання НАПН України “Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал” за період 2015-2017 рр. (м. Київ).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 18 одноосібних публікацій, з них: 7 статей у вітчизняних фахових виданнях, 1 – у зарубіжному виданні, 8 – у збірниках матеріалів наукових конференцій, 2 – у періодичних виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, літератури до кожного розділу (всього 247 найменувань, з яких 24 іноземною мовою), загальних висновків та додатків.

Основний текст викладено на 187 сторінках, загальний обсяг роботи – 256 сторінок. Робота містить 12 таблиць, 11 рисунків, що разом з літературою та додатками становить 69 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь її розробленості, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічну основу та методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію та впровадження дослідницьких результатів; подано відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – *“Теоретико-методичні засади формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки”* – проаналізовано стан розробленості проблеми імпровізації у філософській, психолого-педагогічній, мистецтвознавчій літературі; уточнено зміст поняття “музична імпровізація” та з'ясовано особливості застосування означеного феномена у виконавській та педагогічній діяльності вчителя-музиканта.

Аналіз наукових джерел засвідчив міждисциплінарний характер досліджуваної проблеми і різноаспектність розуміння імпровізації. Феномен імпровізації трактується в філософії як уміння миттєво реагувати на навколишні події (Діоген, Фалес, Епікур, Платон, Арістотель), перефразування раніше сказаного (М. Кузанський, Ф. Петрарка), перетворення стандарту (Г. Гегель, Ф. Шеллінг), шлях до внутрішньої і зовнішньої свободи з позицій активності та пасивності особистості (П. Тейяр де Шарден). У психології імпровізація розглядається з позиції розвитку несвідомих психічних процесів як пошук асоціативної домінанти і миттєвість відгуку на неї через прояв інтуїції, креативність мислення (С. Рубінштейн, М. Левітов, О. Леонт'єв). Імпровізація в педагогіці постає як здатність швидкого знаходження вчителем необхідного рішення в конкретний момент (В. Загвязинський, В. Кан-Калик, Л. Савенкова, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, В. Харькін, К. Ушинський та ін.).

Досліджено, що в мистецтві імпровізація уособлює творчу самореалізацію митця, яку він здійснює через різні засоби художньої виразності (музику, слово, рух, фарбу тощо). На основі аналізу спеціальної музичної літератури (О. Алексєєв, М. Сапонов, Р. Столяр, О. Гольденвейзер, В. Конен та ін.) простежено поетапний розвиток ідей музичної імпровізації (починаючи від періоду античності – до сьогодення), що дозволило осмислити досліджуваний феномен у музичному виконавстві та усвідомити відмінності його змістового наповнення й професійного значення в різні часи. З'ясовано, що імпровізація в музичному мистецтві застосовувалась як спосіб створення звукових образів; як вид художньої діяльності, жанр музичного мистецтва та метод композиції; як вид художньої інтерпретації та елемент художньої техніки; як метод композиції; як елемент композиційної техніки.

У дослідженні з'ясовано сутність імпровізації, алгоритм та механізми її реалізації, характер процесуального перебігу та особливості існування в часі, а також умови виникнення та художній результат. Визначено основні відмінності імпровізації від композиції та виконавства. На основі порівняльної діагностики композиції, виконавства та імпровізації, останню визначено як вид музичної діяльності, сутність якого розкриває сам процес музичного творення; в основі імпровізації лежить творчий імпульс, що передбачає появу уявно-чуттєвої реакції і вибір музичних засобів його втілення; алгоритм реалізації імпровізації уособлює ланцюжок дій у вигляді послідовності “чую-відчуваю-граю”, що в свою чергу реалізується механізмами уяви, музичного слуху та рухів музиканта; характер основної дії імпровізації формується як активно-ігровий, імпульсивний; супутніми умовами імпровізації виступають ситуації за участі натхнення.

Виявлено трансцендентний початок імпровізації, що дозволяє вважати її видом художньої діяльності, котрий знаходиться в постійному русі. Відповідно, поняття “музична імпровізація” у дисертації трактується як *створення музики експромтом та безпосередньо і реалізується в активній послідовності дій “чую-відчуваю-граю”*.

Обґрунтовано особливості застосування навичок імпровізації у виконавській діяльності вчителя-музиканта та їх обумовленість свободою гри. Специфіка професійної діяльності вчителя музики передбачає саме вільне володіння інструментом в непередбачуваних ситуаціях для спрямування уваги школярів на окремих важливих моментах музичної драматургії твору, чи уроку загалом.

На основі ретроспективного аналізу музичного виконавства визначено передумови формування імпровізаційної техніки, зокрема: етноцентричну (уособлює погляд на музичне мистецтво, що в процесі розвитку проходить послідовні фази (трансформації); соціальну (імпровізаційна техніка виступає активною учасницею соціального ритуалу і посередником між виконавцем та аудиторією, яка надає перевагу імпровізуючим музикантам); діяльнісну (виражає трансформацію та підміну характеру діяльності з активно-відтворюючої виконавської на імпульсивно-ігрову імпровізаційну, в рамках якої формується новий тип людини – Homo Ludens – людина граюча).

На основі аналізу розвитку музичного виконавства, зокрема різних видів техніки, з'ясовано зв'язок імпровізаційності із творчою виконавською свободою. Досліджено, що в основі формування навичок імпровізації – проблеми творчого характеру, а саме: розвиток музичного слуху (Л. Баренбойм, Б. Рунін, С. Савшинський, С. Мальцев, А. Хальм), пам'яті (Ф. Куперен), творчої уяви музиканта (Я. Адлунг, О. Голубовська, Г. Зайцева, Й. Кванц), які зумовлюють їх сутнісну та практичну відмінність від інших виконавських навичок. Таким чином визначено, що імпровізаційні навички уособлюють проблеми розвитку творчої свободи музиканта, яка демонструє його здатність до художнього самовираження, знаходження власного творчого задуму і його звукову реалізацію, уміння проявляти гнучкість у виборі художньої концепції виконання музичного твору тощо. Згідно даних положень узагальнено, що

формування навичок імпровізації музиканта залежить від розвитку інструментально-виконавської свободи гри, що тлумачиться нами як специфічна виконавська властивість, яка реалізується на трьох рівнях – моторному, творчому, психологічному і уособлює влучне поєднання виконавської техніки, творчості і саморегуляції дії.

У другому розділі – “Імпровізація як музичний конструкт у сутнісно-виконавських показниках” – розкривається сутність навичок імпровізації майбутніх учителів музики, визначається їх зміст та компонента структура; обґрунтовуються педагогічні умови та принципи формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки; презентуються наукові підходи, форми та методи, що складають організаційно-методичну модель авторської методики формування навичок імпровізації.

На основі аналізу спеціальної музикознавчої (О. Баташев, М. Сапонов, Є. Феранд) та методичної (Е. Брилін, Мен Мен, Г. Ониськів, О. Павленко, О. Хижко) літератури з окресленої проблеми схарактеризовано *навички імпровізації* майбутніх учителів музики. З’ясовано, що в їх основі лежить якісний аналіз *музично-імпровізаційної діяльності*, яку ми інтерпретуємо як вид активності музиканта, що виражається у використанні різних способів дій і включає імпровізацію, імпровізаційність та імпровізаційну дію.

З огляду сутності музично-імпровізаційної діяльності, врахування її специфіки та основних складових (імпровізація, імпровізаційність, імпровізаційна дія), у дисертаційному дослідженні визначено *навички імпровізації* як *особистісне новоутворення, що зумовлює здатність музиканта створювати музику експромтом, художньо-перетворювати її у процесі виконання і регулювати виконавський процес*.

Визначено компоненту структуру навичок імпровізації, яка виходить із розуміння сутності музично-імпровізаційної діяльності і складає три спеціальні блоки: *операційний* (навички слухо-моторного відтворення), *творчий* (навички творчого прочитання музичних творів), *психологічний* (навички психо-емоційної саморегуляції). В основі кожного із представлених блоків – інструментально-виконавська свобода. *Навички слухо-моторного відтворення* (операційний блок) уособлюють всі дії та операції, які здійснюються на основі міцної і оперативної взаємодії слуху, руки і музичної клавіші інструменту (струни, тощо) й практично реалізуються музикантом у якості вправного читання з листа, навичок транспорту, модуляції та гри на слух, як здатність експромтом розробляти музичну думку. В їх основі лежить розуміння музичної імпровізації як одночасного створення і виконання музики. *Навички творчого прочитання музичних творів* (творчий блок) демонструють творчі дії музиканта, які проявляються у вигляді гнучкості, варіативності у грі, креативності у виборі художніх засобів виразності тощо. В основі означених навичок лежить імпровізаційність як якісна характеристика процесу виконання, що створює ефект виконавської свободи музиканта на сцені. *Навички психо-емоційної саморегуляції* (психологічний блок) демонструють здатність музиканта “імпровізаційно діяти” й уособлюють такі дії, що дозволяють

завчасно здійснювати зрозумілий і організований вплив музиканта на свою психіку, стани для позитивно результативної трансформації їх характеристик. В їх основі лежить імпровізаційно-результативна дія.

Педагогічними умовами формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки визначено такі: сприяння розвитку мотиваційної сфери майбутніх учителів музики (передбачає цілісну систему засобів педагогічного впливу, які сприятимуть творчій самореалізації музиканта через набуття ним музично-виконавських цінностей); розширення діапазону застосування імпровізаційних прийомів у процесі музичного навчання (уособлює створення сприятливого творчого середовища для музикування за рахунок збільшення майданчиків для творчості, використання різноманітних форм (як сольних, так і колективних); забезпечення навчально-пізнавальної активності студентів у процесі їх інструментально-виконавської підготовки (передбачає таку організацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, в процесі якої вони набувають нових знань та умінь, опановують різні види музичної діяльності).

Принципами ефективного формування навичок імпровізації в майбутніх учителів музики визначено наступні: гармонійне співвідношення музичних здібностей із виконавською свободою, що забезпечує збалансоване формування виконавської техніки музиканта; художньо-виконавська поліверсійність, що спрямовується на формування в музиканта здатності до варіативного виконання музичного тексту та умінні художньо втілювати власні творчі ідеї; моделювання виконавсько-слухових еталонів, передбачає формування в студента власного тезаурусу музично-виконавської діяльності.

В основу визначення педагогічних умов та принципів покладено ідею розвивального навчання на засадах творчо-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного та середовищного підходів. Останній уособлює ідею виховання та навчання середовищем. У дисертаційному дослідженні цей підхід розглядається з позиції музичного виконавства і є пріоритетним у навчанні музичної імпровізації. Середовищний підхід передбачає створення спеціальних умов, котрі змушують суб'єкта діяти в конкретних умовах, зумовлюючи формування спеціальної імпровізаційної дії. На основі диферентного розуміння музичного середовища як у широкому, так і вузькому його значенні, з'ясовано сутність його різновиду – музично-виконавського середовища, яке потрактовується як сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, що впливають на процес взаємодії центральних елементів виконавства – “виконавець - процес виконання - результат”. Саме на основі цього і формується імпровізаційна дія.

Окреслені наукові підходи, принципи, педагогічні умови, етапи, структурні компоненти, форми і методи навчання узгоджено в організаційно-методичній моделі формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики (Рис. 1.).

МЕТА: формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики

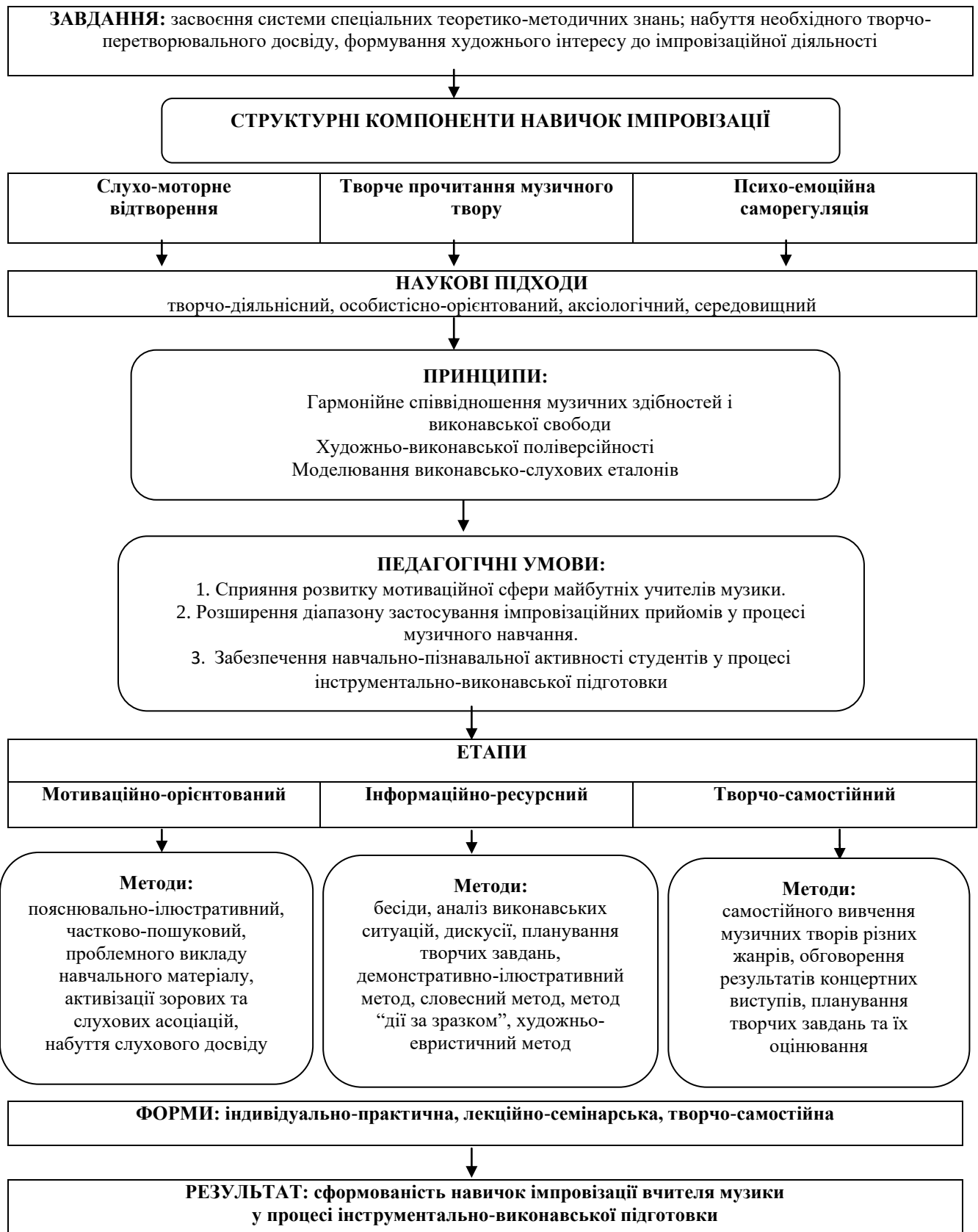

Рис. 1. Організаційно-методична модель формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики

У третьому розділі – “Дослідно-експериментальна робота з формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі

інструментально-виконавської підготовки” – розкрито сутність пропедевтичного етапу дослідження; визначено критерії та показники діагностування рівнів сформованості навичок імпровізації у студентів мистецьких факультетів у межах констатувального експерименту, а також здійснена перевірка методики формування навичок імпровізації студентів мистецьких факультетів в умовах інструментально-виконавської підготовки.

З метою з’ясування реального стану сформованості навичок імпровізації у майбутніх учителів музики був проведений констатувальний експеримент, в якому було задіяно 228 студентів спеціалізації “музичне мистецтво” ВНЗ України (Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Вінницького педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського). Метою констатувального експерименту було визначення стану сформованості навичок імпровізації студентів мистецьких факультетів в межах інструментально-виконавської підготовки за наступними, розробленими в процесі дослідження критеріями та показниками: *операційно-виконавський* – визначає міру здатності до гри на слух (*показники*: ступінь звукової адекватності слухо-рухових та просторових уявлень, узгодженість слухових та рухових відтворень, здатність до швидкого м’язо-рухового відтворення звукових образів); *творчо-діяльнісний критерій* – визначає ступінь розвитку творчої самостійності (*показники*: виконавська здатність до варіативного виконання; самостійність музично-виконавських ідей; ідейна узгодженість та художня доцільність творчо-перетворювальних дій); *психо-емоційний критерій* – визначає міру здатності до розпізнавання емоціогенних ситуацій і прогнозування відповідних реакцій музиканта на них у виконавському процесі (*показники*: наявність емоційної стійкості та сценічної витривалості (стресостійкість), здатність до швидкої психо-фізіологічної адаптивності виконавського середовища, здатність до слухової антиципації).

На основі визначених критеріїв та показників було змодельовано три рівні сформованості навичок імпровізації – *низький, середній, високий*.

Передбачалося, що студентам із *високим рівнем* сформованості імпровізаційних навичок властиві: точне звукове відтворення просторових та слухо-рухових уявлень; узгодженість слухових та рухових відтворень; здатність до швидкого м’язо-рухового відтворення звукових образів; вміння варіативного виконання музичних творів, що включає інтерпретаційні зміни усіх засобів музичної виразності (мелодика, гармонія, ритм, динаміка, артикуляція); вміння самостійного вироблення музично-виконавських ідей; узгодженість та художня доцільність творчо-перетворювальних дій у єдності художнього змісту, виражальних засобів та музичної форми; високий рівень емоційної стійкості та сценічної витривалості в різних умовах; здатність до швидкої адаптації виконавського середовища; здатність до розпізнавання (прогнозування) ймовірних емоціогенних ситуацій з можливістю миттєвого вибору і відтворення регулятивних дій.

Середній рівень сформованості навичок імпровізації характерний для студентів, у яких: відтворення просторових та слухо-рухових уявлень з частковою звуковою помилковістю; переважає слуховий компонент над руховим; ситуативна здатність до швидкого м'язо-рухового відтворення звукових образів; вміння варіативного виконання музичних творів, що включає інтерпретаційні зміни часткових засобів музичної виразності (ритм, динаміка); вміння художнього копіювання (творчо-імітаційного наслідування) музично-виконавських ідей; здатність до творчо-перетворювальних дій з узгодженістю художнього змісту та засобів музичної виразності, але без урахування доцільності музичної форми; емоційна стійкість у емоційно-стабільних умовах; ситуативна здатність до адаптації до виконавського середовища; здатність до розпізнавання (прогнозування) ймовірних емоціогенних ситуацій без можливості миттєвого вибору і відтворення регулятивних дій.

Студентам із *низьким* рівнем сформованості навичок імпровізації притаманні: звукова невідповідність відтворення просторових та слухо-рухових уявлень; переважання рухового компоненту над слуховим; виконавська неспроможність швидко відтворити на музичному інструменті звукові образи; нездатність до варіативного виконання музичних творів; невміння самостійно виробляти музично-виконавські ідеї та часткова здатність художнього копіювання у грі; неузгодженість засобів художньої виразності та засобів музичної мови із художнім змістом; високий рівень концертної тривожності; низька адаптація до виконавського середовища; не здатність до розпізнавання (прогнозування) ймовірних емоціогенних ситуацій.

Згідно з визначеними критеріями та показниками було проведено констатувальне діагностування сформованості навичок імпровізації студентів мистецьких факультетів, в процесі якого було застосовано розроблений діагностичний комплекс завдань (анкетування, опитування, бесіди, творчо-діагностичні завдання різного типу (гра незнайомого музичного твору; гра на слух; створення експромтом музичної композиції; метод варіативного виконання, аудіо метод, метод художньої драматургії, створення міні-каверу; створення емоціогенних ситуацій)).

За результатами констатувального етапу експерименту виявлено, що більшість студентів продемонструвало низький рівень сформованості навичок імпровізації за усіма критеріями (операційно-виконавським (38,6%) творчо-діяльнісним (63,2%) та психо-емоційним (61,4%). Такі незадовільні результати засвідчили необхідність проведення спеціально організованої педагогічної роботи означеного напрямку.

Метою формувального експерименту була перевірка ефективності розробленої методики формування навичок імпровізації в майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки. Для цього було створено дві групи студентів – експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ), розподіл яких здійснено за результатами констатувального етапу експерименту. У першій (експериментальній) групі педагогічний вплив здійснювався відповідно до розробленої методики, в другій (контрольній) – за традиційною методикою.

Спеціальна *методика* впроваджувалась впродовж трьох етапів, кожен з яких характеризувався певною метою і завданнями.

На першому етапі (*мотиваційно-орієнтованому*) дослідження основними завданнями були забезпечення позитивної мотивації студентів до музично-імпрровізаційної діяльності та поглиблення спеціальних теоретичних знань з означеної проблематики. Впроваджувались педагогічні умови: сприяння розвитку мотиваційної сфери майбутніх учителів музики та забезпечення навчально-пізнавальної активності студентів у процесі інструментально-виконавської підготовки, які втілювались у процесі вивчення розробленого авторського спецкурсу “Теоретико-методичні основи імпрровізаційної майстерності”. Основною формою роботи була лекційно-семінарська, що дозволила опанувати теоретичний модуль розробленого спецкурсу, зокрема: ознайомитись із змістом, завданнями, метою спецкурсу; теоретичними положеннями про розвиток імпрровізації у різних видах художньої творчості (в тому числі у музичному мистецтві); з’ясувати практичне значення імпрровізації в музичному виконавстві і її зміст; отримати знання про розвиток музичної імпрровізації в різні історичні періоди та дослідити її особливості у жанрово-стильовій парадигмі. Методами роботи на даному етапі дослідження виступили: пояснювально-ілюстративний, частково-пошуковий, проблемного викладу навчального матеріалу, активізації зорових та слухових асоціацій, набуття слухового досвіду.

На другому етапі дослідження (*інформаційно-ресурсному*) проводилась робота над розвитком практичних навичок, необхідних для успішного здійснення музично-імпрровізаційної діяльності, над опануванням основних елементів імпрровізаційної техніки. В процесі педагогічної роботи впроваджувалась педагогічна умова щодо забезпечення навчально-пізнавальної активності студентів. Застосовувались наступні методи: бесіди, аналіз виконавських ситуацій, дискусії, планування творчих завдань, демонстративно-ілюстративний метод, словесний метод, метод “дії за зразком”, художньо-евристичний метод (пошуковий). На даному етапі основними формами роботи були лекційно-семінарська, що включала опрацювання другого (методичного) модулю та індивідуально-практична. Остання використовувалась викладачами по спеціальності у класі основного музичного інструменту і включала використання комплексу спеціально розробленого комплексу методів навчання імпрровізації. Запропоновані методи узгоджувались відповідно до особливостей кожного із означених блоків досліджуваного явища і містили: операційний блок (методи: слуховий, стандартно-апlickатурний, ідеомоторний, читки з листа, “гри подумки”, невпинного програвання, “сліпої гри”, набуття слухового досвіду); творчий блок (методи: “ледь-ледь”, СНП (слухаю-наслідую-повторюю), творчого награвання, ескізної гри, обігрування, художнього перебільшення, проблемно-пошуковий, накопичення слухового досвіду); психологічний блок (методи: імітаційного моделювання, гри зі змінами позицій і виконавського туше, “плаваючих обставин”, метод перебільшення, впливу потенційних помилок, метод фонограм).

Третій етап (*творчо-самостійний*) передбачав самостійне застосування студентами спеціальних імпровізаційних знань, умінь та навичок на творчому практикумі з імпровізації. В його основі лежить реалізація педагогічної умови щодо розширення діапазону застосування імпровізаційних прийомів у процесі музичного навчання. Завдання на цьому етапі вирішувались з допомогою таких методів: самостійного вивчення музичних творів різних жанрів, обговорення результатів концертних виступів, планування творчих завдань та їх оцінювання. Основною формою роботи виступила творчо-самостійна.

У результаті формувального експерименту було підтверджено ефективність змодельованої методики формування імпровізаційних навичок майбутніх учителів музики. Встановлено доцільність поетапного формування навичок імпровізації у процесі інструментально-виконавської підготовки, виявлено ефективність запропонованих педагогічних умов на кожному з етапів, доведено методичну доцільність розроблених навчальних завдань та запропонованих методів.

Контрольний етап експерименту показав статистично достовірну динаміку зростання рівня сформованості імпровізаційних навичок у експериментальній групі на відміну від контрольної (Табл. 1.).

Таблиця 1.

**Динаміка рівнів розвитку навичок імпровізації у студентів
мистецьких факультетів**

Рівні	Експериментальна група				Динаміка	Контрольна група				Динаміка
	Констатувальний етап		Формувальний етап			Констатувальний етап		Формувальний етап		
	Абс.	%	Абс.	%		%	Абс.	%	Абс.	
	Операційно-виконавський критерій									
Високий	26	21,5	43	35,54	+14,0	23	21	25	23,4	+1,9
Середній	48	39,7	53	43,8	+4,1	43	40	45	42,1	+1,9
Низький	47	38,8	25	20,66	-18,2	41	38	37	34,6	-3,7
	Творчо-діяльнісний критерій									
Високий	7	5,8	17	14,05	+8,3	6	6	9	8,4	+2,8
Середній	38	31,4	68	56,2	+24,8	33	31	44	41,1	+10,3
Низький	76	62,8	36	29,75	-33,1	68	64	54	50,5	-13,1
	Психо-емоційний критерій									
Високий	12	9,9	20	16,53	+6,6	11	10	13	12,1	+1,9
Середній	35	28,9	51	42,15	+13,2	30	28	34	31,8	+3,7
Низький	74	61,2	50	41,32	-19,8	66	62	60	56,1	-5,6

Порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів експерименту показав, що існує можливість переходу і зростання студентів з нижчого рівня на більш високий.

Отже, за результатами контрольного зрізу в експериментальній групі кількість студентів з високим рівнем сформованості навичок імпровізації за *операційно-виконавським критерієм* збільшилася на 14% і на кінець експерименту становила 35,54%; низький рівень зменшився на -18,2% (від 38,8% до 20,66%). Значно збільшилася кількість студентів з високим рівнем сформованості навичок імпровізації за *творчо-діяльнісним критерієм* (на 8,3%) і на кінець експерименту становила 14,05%; кількість студентів з середнім рівнем збільшилася на 24,8%, що на кінець експерименту становило 56,2%; низький рівень студентів зменшився на -33,1% (від 62,8% до 29,75%). Результати контрольного зрізу за *психо-емоційним критерієм* виявили зростання кількості студентів з високим рівнем сформованості навичок імпровізації (на 6,6%), що на кінець експерименту становила 16,53%; значно збільшилась кількість студентів з середнім рівнем (на 13,2%), що на кінець експерименту становило 42,15%; низький рівень зменшився на -19,8% (від 61,2% до 41,32%).

Результати експериментальної роботи дали змогу виявити, що позитивному впливу більше піддалися операційний та творчий блоки навичок. Тоді як психологічний блок потребує більшої уваги і зусиль під час навчального процесу.

Отже, отримані результати свідчать про успішну апробацію та ефективність розробленої методики, а отже перспективність її використання у процесі фахової підготовки майбутнього вчителя музики.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено результати теоретичного узагальнення і практичного вирішення проблеми формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки, що знайшло відображення в обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці поетапної методики формування досліджуваного феномена у студентів вищих музично-педагогічних закладів освіти. Результати експериментального дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави зробити такі висновки:

1. Поширення форм вільного музикування, популяризація різноманітних естрадно-джазових жанрів та стилів у сучасному суспільстві зумовлює необхідність формування в музиканта-педагога нової техніки – імпровізаційної, яка широко представлена у виконавстві як здатність грати на слух, здійснювати модуляцію чи транспонування, вміння зіграти будь яку музичну думку експромтом тощо. Тож, навички імпровізації стали невід'ємним атрибутом музиканта, що засвідчує високий рівень його професіоналізму й майстерності.

На основі аналізу наукових джерел з проблеми дослідження уточнено сутність *музичної імпровізації*, що визначається як *створення музики експромтом та безпосередньо і реалізується у активній послідовності дій “чую-відчуваю-граю”*. Імпровізація в музичному виконавстві є

багатофункціональним явищем, яке має визначальне значення для професійного розвитку музиканта. У дослідженні вона розглядається як специфічна художня техніка, що розкривається у нестандартності творчого мислення, відносній свободі інтерпретації, вільному виконанні на сцені.

2. Розкрито сутність та зміст навичок імпровізації майбутніх вчителів музики, обґрунтовано їх компонентну структуру. З огляду специфіки музично-імпровізаційної діяльності, змістових характеристик її основних складових, *навички імпровізації* визначено особистісними новоутвореннями, які зумовлюють здатність музиканта створювати музику експромтом, художньо-перевтілювати її у процесі виконання і регулювати виконавський процес. Компонентна *структура* навичок імпровізації складає три спеціальні блоки: слухо-моторного відтворення, творчого прочитання музичних творів, психо-емоційної саморегуляції.

3. З урахуванням особливостей фортепіанного навчання студентів визначено **принципи** формування навичок імпровізації у майбутніх учителів музики: *гармонійного співвідношення музичних здібностей із виконавською свободою, художньо-виконавської поліверсійності, моделювання виконавсько-слухових еталонів*. Обґрунтовано **педагогічні умови**, які забезпечують ефективність формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки: *сприяння розвитку мотиваційної сфери майбутніх вчителів музики; розширення діапазону застосування імпровізаційних прийомів у процесі музичного навчання студентів; забезпечення навчально-пізнавальної активності студентів у процесі їх інструментально-виконавської підготовки*.

4. У дослідженні визначено **критерії та показники** сформованості навичок імпровізації у майбутніх учителів музики: *операційно-виконавський критерій* (показники: звукової адекватності слухо-рухових та просторових уявлень, узгодженість слухових та рухових відтворень, здатність до швидкого м'язо-рухового відтворення звукових образів); *творчо-діяльнісний критерій* (показники: виконавська здатність до варіативного виконання; самостійність музично-виконавських ідей; ідейна узгодженість та художня доцільність творчо-перетворювальних дій); *психо-емоційний критерій* (показники: наявність емоційної стійкості та сценічної витривалості (стресостійкість), здатність до швидкої психо-фізіологічної адаптивності виконавського середовища, здатність до слухової антиципації).

Розроблений діагностичний інструментарій констатувального експерименту дав змогу з'ясувати рівні сформованості структурних компонентів навичок імпровізації студентів мистецьких факультетів. У відповідності до визначених критеріїв та їх характеристик виділено три рівні сформованості – низький, середній, високий.

5. Розроблено та експериментально перевірено спеціальну поетапну **методику** формування навичок імпровізації у процесі інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики. Її організаційно-методична модель включає мету, завдання, наукові підходи, принципи та педагогічні умови, етапи, форми і методи навчання. Експериментально

доведено, що ефективність формування імпровізаційних навичок майбутніх учителів музики залежить від поетапної організації навчальної діяльності: перший етап (*мотиваційно-орієнтований*) зорієнтовано на забезпечення позитивної мотивації студентів у процесі навчання, зацікавленості музично-імпровізаційною діяльністю та поглиблення спеціальних теоретичних знань з означеної проблематики; другий етап (*інформаційно-ресурсний*) спрямований на формування та розвиток практичних навичок, необхідних для успішного здійснення майбутньої виконавської діяльності, на освоєння основних способів та методів формування навичок імпровізації; третій етап (*творчо-самостійний*) передбачає самостійне застосування студентами спеціальних імпровізаційних знань, умінь та навичок під час виконавської діяльності.

Результати математичної та статистичної обробки даних формувального експерименту підтвердили ефективність розробленої методики, що виявилась у якісній позитивній динаміці рівневих показників навичок імпровізації студентів мистецьких факультетів в експериментальній групі. Підсумковий контрольний зріз засвідчив, що в експериментальній групі низький рівень становив 30,6 % (натомість у КГ – 47,0 %), середній – 47,4 % (у КГ – 38,3 %), високий – 22,0 % (у КГ – лише 14,6 %).

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів розглянутої проблеми. Подальшої розробки потребує пошук ефективних способів та методів формування імпровізаційних навичок майбутніх учителів музики.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Denysiuk I. *The main point and content of future music teacher' artistic improvisation skills* / I. Denysiuk // Intellectual Archive. : Ontario, Canada. – March /April 2016. – V. 5, № 2,– P. 135-143.

2. Денисюк І. *Проблема імпровізації у музичному виконавстві.* / І. Денисюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць. – Випуск 42. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма “Планер”, 2015. – С. 214-219.

3. Денисюк І. *Імпровізація як філософська, психолого-педагогічна та мистецтвознавча проблема.* / І. Денисюк // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. – Вип. 18 (23). – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – С. 32-37.

4. Денисюк І. *Розвиток художньої техніки виконавця в умовах сучасного музикування* / І. Денисюк // Наукові записки / Ред. кол. В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Вип.150. – Серія : педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. – С. 240 – 244.

5. Денисюк І. *Музична імпровізація : від вчителя музики до учня* / І. Денисюк // Науково-методичний журнал “Мистецтво та освіта”. – К. : Пед. думка. – № 2 (80), 2016. – С. 18-22.

6. Денисюк І. *Художня імпровізація як засіб формування мистецьких уподобань учнів основної школи у сфері музичного мистецтва* / І. Денисюк // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук.

праць. – Інститут проблем виховання НАПН України. – Вип. 20. – Кн.1. – Київ, 2016. – С. 145-155.

7. Денисюк І. *Принципи формування навичок майбутніх учителів музики.* / І. Денисюк // Наукові записки / Ред. кол. В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Вип. 157 – Серія : педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. – С. 207-211.

8. Денисюк І. *Сучасний стан сформованості навичок імпровізації майбутніх учителів музики* / І. Денисюк // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Інститут проблем виховання НАПН України. – Вип. 21. – Кн. 1. – Київ, 2017. – С. 169-180.

9. Денисюк І. *Феномен музичної імпровізації у професійній діяльності майбутнього вчителя музики.* / Денисюк І. : мат. II Міжнародної наук.-практ. конф., 14-15 квітня 2016 року / МОН України, Київ. ун-т ім. Б. Грінчека та ін. – С. 541-548.

10. Денисюк І. *Проблема підготовки студентів музично-педагогічних факультетів до художньої імпровізації* / І. Денисюк. : зб. наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії “Гуманітарний корпус”. – Вінниця : ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2016 р. – Вип. 6. – С. 60-64.

11. Денисюк І. *Педагогічні умови формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики* / І. Денисюк // Музичне мистецтво ХХІ століття – історія, теорія, практика : зб. наук. праць Інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка [заг. ред. та упорядкування А. Душного]. – Дрогобич – Кельце – Каунас – Алмати : Посвіт, 2016. – С. 130-135.

12. Денисюк І. *Творча свобода вчителя музики як виконавський пріоритет* / І. Денисюк // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : збірник матеріалів XIII Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам’яті професора О. Рудницької [гол. ред. Г. І. Сотська]. – Випуск 7 (11). – Київ : Талком, 2016 р.– С. 63-67.

13. Денисюк І. *Реалізація навичок імпровізації музиканта в умовах сучасного музикування* / І. Денисюк // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : збірник матеріалів XIV Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам’яті професора О. Рудницької [гол. ред. Г. І. Сотська]. – Вип.8 (12). – Київ. : Талком, 2017. – С. 171-177.

14. Денисюк І. *Феномен імпровізаційності у практиці сучасного музикування* / І. Денисюк // Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы : сб. материалов I-й Международной научно-практической конференции / [редакторы-составители А. Душный, М. Махмудов, В. Ильницкий, И. Зимомря]. – Баку – Ужгород – Дрогобыч : Посвіт, 2016. – С. 72-74.

15. Денисюк І. *Навички імпровізації як орієнтир професійного становлення майбутнього вчителя музики* / І. Денисюк // Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів: матеріали Всеукраїнської Інтернет-конференції, 28 жовтня 2015 р. // FOLIA

COMENIANA: вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. – Умань : ФОП Жовтий, 2015. – С. 64-68.

16. Денисюк І. *Формування мистецьких уподобань учнів основної школи на уроках музики засобами художньої імпровізації* / І. Денисюк // Сучасний виховний процес : сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2016 рік / за ред. І. Д. Бега, Ж. В. Петрочко. – Вип. 5. – Івано-Франківськ: НАІР, 2017. – С. 76-80.

17. Денисюк І. *Імпровізація в музичному виконавстві* / І. Денисюк // “Шкільний світ” [Музика]. – № 5 (95), травень 2016 р. – С.1-5.

18. Денисюк І. *Музична імпровізація як метод музичного навчання школярів* / І. Денисюк // “Шкільний світ” [Музика]. – № 19 (747), жовтень 2016. – С. 1-5.

АНОТАЦІЇ

Денисюк І. С. Формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2017.

Дисертацію присвячено актуальній проблемі формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки. У роботі розкрито зміст поняття “музична імпровізація”, визначено особливості її застосування у виконавській діяльності музиканта. Розкрито сутність навичок імпровізації майбутнього учителя музики, окреслено їх зміст і компонентну структуру. Означені навички трактуються як особистісне новоутворення, яке зумовлює здатність музиканта створювати музику експромтом, художньо-перетворювати її у процесі виконання і регулювати виконавський процес.

Обґрунтовано принципи та педагогічні умови формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки.

В результаті дослідження проблеми формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики і аналізу результатів констатувального експерименту, встановлено критерії та показники, а також схарактеризовано рівні сформованості означених навичок.

Розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено поетапну методику формування імпровізаційних навичок, яка реалізовувалась зі студентами мистецьких факультетів на індивідуальних заняттях і в поза аудиторній роботі.

Ключові слова: музична імпровізація, навички музичної імпровізації, майбутній вчитель музики, процес інструментально-виконавської підготовки, методика формування навичок імпровізації.

Денисюк И. С. Формирование навыков импровизации будущих учителей музыки в процессе инструментально-исполнительской подготовки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика музыкального обучения. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2017.

Диссертация посвящена актуальной проблеме формирования навыков импровизации будущих учителей музыки в процессе инструментально-исполнительской подготовки. На основе теоретического анализа выяснено содержание понятия “музыкальная импровизация”, определены особенности ее применения в исполнительской деятельности музыканта. Раскрыта сущность навыков импровизации будущего учителя музыки, обозначены их содержание и компонентная структура. Указанные навыки интерпретируются как личностное новообразование, которое обуславливает способность музыканта создавать музыку экспромтом, художественно- преобразовывать ее в процессе выполнения и регулировать исполнительный процесс.

Обоснованы принципы и педагогические условия формирования навыков импровизации будущих учителей музыки в процессе инструментально-исполнительской подготовки.

В результате исследования проблемы формирования навыков импровизации будущих учителей музыки и анализа результатов констатирующего эксперимента, установлены критерии и показатели, а также охарактеризованы уровни сформированности указанных навыков.

Разработана, теоретически обоснована и экспериментально проверена поэтапная методика формирования импровизационных навыков, которая реализовывалась со студентами художественных факультетов на индивидуальных занятиях и вне аудиторной работы.

Ключевые слова: музыкальная импровизация, навыки музыкальной импровизации, будущий учитель музыки, процесс инструментально-исполнительской подготовки, методика формирования навыков импровизации.

Denysiuk I. S. Formation of future music teachers' improvisational skills in the process of instrumental and performing training. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.02 – Theory and Methodology of Music Education. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2017.

The dissertation is devoted to the urgent problem of formation of future music teachers' improvisational skills in the process of instrumental and performing training.

Based on theoretical analysis, the content of the concept of “musical improvisation” is defined. The peculiarities of implementation of musical improvisation during a musician's performance are determined. The study interprets this phenomenon as a music-making by impromptu, directly, which is realized through an active sequence of actions “I hear – I feel – I play”. In addition, musical

improvisation is characterized as a specific artistic technique of a musician revealed in non-standard creative thinking, relative freedom of interpretation and free performance on the stage.

The essence of music future teacher' improvisational skills is revealed. In view of the study of the peculiarities of musical improvisation, these skills are interpreted as personal growth, which determines the musician's ability to make music by impromptu, to transform it artistically into the process of performing and to regulate the process of performing. It is studied that these skills are based on instrumental and performing freedom of playing the piano. The content and componential structure of improvisational skills is divided into three special blocks: operational (skills of audio-motor reproduction), creative (skills of creative reading of musical works), psychological (skills of psycho-emotional self-regulation).

Considering the practice of learning the piano and playing the piano, the principles of effective formation of future music teachers' improvisational skills are determined as: harmonic balance between musical abilities and performing freedom, artistic and performing multi-version, modeling of performance and auditory standards.

The pedagogical conditions that provide the effectiveness of formation of future music teachers' improvisational skills in the process of instrumental and performing training are proved. These pedagogical conditions include facilitation of development of future music teachers' motivational sphere of; expansion of a range of improvisational techniques in the process of musical training of students; providing educational and cognitive activity for students in the process of their instrumental and performing training.

Due to theoretical analysis of the problem of formation of improvisational skills of students of art faculties, the criteria and indicators of the formation of components of the studied phenomenon are established, namely: operational-performance criterion (*indicators*: sound adequacy of auditory and spatial representations, consistency of auditory and motor reproductions, ability to rapid muscular-motor reproduction of sound images); creative action criterion (*indicators*: performance ability to variation performance, autonomy of musical performing ideas, ideological coherence and artistic appropriateness of creative and transformative actions); psycho-emotional criterion (*indicators*: emotional stability and stage endurance (stress resistance), the ability to fast psycho-physiological adaptation of the performance space, the ability to auditory anticipation).

Three levels of formation of the researched phenomenon are distinguished as low, medium, high. The gradual methodology of formation of improvisational skills are developed, theoretically proved and experimentally tested, which has been implemented with students of art faculties at individual classes and extracurricular activities.

Keywords: musical improvisation, musical improvisational skills, future music teacher, process of instrumental and performing training, methods of formation improvisational skills.